

ЕМПАТІЯ ЯК ПСИХОЛОГІЧНА КАТЕГОРІЯ

Розвинена емпатія – це ключовий фактор успішного професійного становлення в багатьох видах діяльності. Вміння проникати та приймати світ іншої людини є необхідною умовою успішної професійної діяльності практичного психолога, соціального педагога.

На сучасному етапі розвитку психології не можна визначити загальноприйняту модель емпатії, не дивлячись на розмаїття дослідження даного явища. Теоретичні дефініції емпатії визначаються як різноманітні та залежні від методологічних підходів дослідників.

Найбільший вклад у питанні комплексного розуміння феномену емпатії серед науковців радянського простору зробила Т.Гаврилова. Саме її ґрунтовний аналіз зарубіжних досліджень емпатії в історичному спектрі [2] актуалізували інтерес до цього феномену, зумовили низку теоретичних та емпіричних досліджень. Дослідниця стверджує, що у давньогрецькій і європейській філософії був вживаний термін «симпатія», що дослівно перекладається «відчувати з кимось, співчувати». Г.Спенсер тлумачив симпатію як здатність співчувати людям, бути зацікавленим у їхньому житті. Характер виявлення симпатії поступово ускладнюється, що є наслідком ускладнення психічного розвитку людини. А.Шопенгауер вважав, що симпатія – вроджена властивість людини і саме людині властиво співчувати всьому живому. У процесі співчуття людина найближче наближається до іншої людини, подекуди втрачаючи відчуття відмінності між собою та кимось іншим. А.Сміт доводив, що завдяки уяві людина може відчувати те, що відчують інші, причому сам акт симпатії може відбутися лише при спогляданні відчуттів інших людей. М.Шелер вважав, що симпатія спрямована на пізнання людини як найвищої цінності. Філософ розробив класифікацію форм симпатії: від нижчих (наслідування, чуття) рівнів до вищих (злиття з об'єктом симпатії, ідентифікація з його переживанням, участь у переживанні іншої людини з паралельним збереженням власних почуттів суб'єкта). Т.Рібо розрізняє три рівні емпатії: нижчий рівень – синергія, середній рівень – синестезія, вищий рівень – інтелектуальна емпатія. Т.Рібо також доводив думку про розвиток симпатії від елементарних до найвищих форм та виділив три головні стадії її динаміки: фізіологічну (узгодження рухових прагнень), психологічну (узгодженням почуттів), інтелектуальну (результат спільності уявлень чи ідей, пов'язаних з почуттями чи рухами). Послідовником його ідей був В.Штерн, який вважав, що вже з раннього віку дитина схильна до альтруїстичної поведінки та може ототожнювати себе з об'єктом симпатії.

Як свідчать дані Т.Гаврилової [2], зарубіжними дослідниками емпатії були виявлені дві її найважливіші функції: 1) емпатія є детермінантою поведінки, вона пов'язана з альтруїзмом (Т.Ліппс, Е.Рібо); 2) емпатія – це специфічна емоційна форма пізнання, об'єктом якої є людина (К.Роджерс, М.Шелер).

Вперше поняття «емпатії» ввів Т.Ліппс, розглядаючи емпатію як специфічний вид пізнання суті предмета або об'єкта. Він же доводив, що механізмом емпатії є проекція, суб'єкт емпатує об'єкту, проектуючи в нього своє «Я». Вчування в іншу людину має на меті знайти відображення своїх почуттів. І сам акт співчуття іншим, за словами вченого, по суті нагадує співчуття собі, оскільки наповнений власними переживаннями. Термін «емпатія» став широковживаним завдяки працям Е.Тігченера, який синтезував теорії вчування Е.Кліффорда та Т.Ліппса.

В сучасних українській та російській психології намітилися два підходи у поглядах на емпатію. З позицій першого підходу, емпатія розглядається як процес або стан (О.Сопіков, І.Юсупов, Т.Райк [3]); для другого підходу характерним є уявлення про цей феномен як про здатність чи стійку властивість особистості (М.Муканов, В.Лабунська, О.Саннікова [3]).

У межах другого підходу як вітчизняні, так і зарубіжні дослідники трактують феномен емпатії переважно у трьох аспектах: когнітивному (інтелектуальний процес пізнання іншої людини через пізнання її особистісних якостей), афективному або емоційному (емоційний стан здатності співпереживання іншій особі) та дієвому або поведінковому (активна взаємодія та сприяння іншим особам). Л. Журавльова [3] виділяє п'ять основних тенденцій у розумінні феноменології емпатії, виділяючи, окрім зазначених, трактування емпатії як складного афективно-когнітивного процесу; взаємодію емоційних, когнітивних та конативних компонентів та цілісне утворення когнітивних, емоційних і моторних компонентів (синергетичний рівень розвитку емпатії).

Як когнітивний процес емпатія трактується у роботах С. Аша, В. Бойка, А. Валлона, Дж. Міда, Ф. Олпорта та ін. Так, емпатія розглядається як:

- спроможність прийняти роль іншої людини, акцентуючи увагу на розумінні через уявне перетворення, інтроекцію, прийняття точки відліку іншої людини (Дж. Мід);
- інтуїтивне пізнання емоційного стану іншої особистості (А.Ковальов, Т.Шибутані);
- здатність суб'єкта передавати розуміння переживань об'єкта, його внутрішньої ситуації (С.Труакс);
- здатність відстежувати та описувати внутрішній світ об'єкта в зрозумілих для нього словах (С.Деніш, Н.Каган);
- сприйняття, оцінка, пізнання суб'єктом об'єкта через зовнішні характеристики (А.Бодальов).

Про емпатію як емоційний процес йдеться у роботах В.Бойко, Л.Божович, Т.Гаврилової, Т.Пашукової, Т.Коннікової, Л.Журавльової.

Так, дослідники визначали емпатію як:

- емоційний стан, який виникає у суб'єкта, який споглядає переживання іншої людини (Т.Пашукова);
- як здатність суб'єкта долучитися до емоційного життя об'єкта, розділити його емоційний стан (Т.Гаврилова, О.Кайріс, А.Рудницька, Л.Стрелков, О.Феніна);
- складна психологічна система забезпечення «Я – Ти зв'язку» (Л.Журавльова);
- форму емоційно-інтуїтивного відображення іншої людини (В.Бойко);
- різновид егоїстичної та альтруїстичної поведінки (Л.Божович, Т.Коннікова);

Прихильники діяльнісного підходу у трактуванні суті емпатії, визначали даний феномен як:

- здатність індивіда до адекватної інтерпретації поведінки іншої людини (В.Лабунська, Д.Річардсон, А.Макеєва);
- як мотив альтруїстичної, підтримуючої поведінки, спрямований на надання допомоги (Є.Ільїн, В.Колпачников, М.Яницький);
- визначальний у гармонізації міжособистісних стосунків (В.Абраменкова, В.Агеєв, Ю.Гіпенрейтер).
- важливий компонент у спілкуванні, який сприяє збалансованості міжособистісних стосунків, робить поведінку соціально обумовленою (С.Максименко).

Різняться погляди дослідників і щодо існуючих форм емпатії.

На складній ієрархічно-багаторівневій структурі емпатії наполягали Т.Спенсер, розрізняючи інстинктивну (емоційне зараження) та інтелектуальну (співчутливу) емпатії; М.Шеллер виділив нижчі (наслідування, вчування) та вищі форми симпатії (співпереживання, співчуття).

Більшість дослідників емпатійних явищ виділяють співпереживання і співчуття, як основні форми емпатії, співпереживання, як переживання суб'єктом тотожних почуттів об'єкта та співчуття, як переживання суб'єктом інших почуттів з приводу почуттів суб'єкта. Л.Журавльова вирізняє нижчу (натуральну) форму емпатії та вищі форми її розвитку (особистісно-смыслову, трансфінітну).

Предметом нашого дослідження є особистісно-смыслова емпатія, коли входження у емоційний світ іншого опосередковані системою норм, цінностей, ідеалів, установок, переконань суб'єкта емпатії. Така емпатія реалізується у формах співпереживання, співчуття, співдії. Особистісно-смыслова емпатія піддається довільній регуляції та розвивається у процесі соціалізації [2]. Трансфінітна емпатія проявляється у формі надвчування, самопожерви, альтруїзму. По суті це і є прояв духовної сутності людини.

Дослідники Р.Даймонд, В.Бронфенбреннер виокремлюють предикативну емпатію, для якої характерним є швидке інтуїтивне визначення емоційного стану, намірів та думок іншої людини. Ці дослідження вкотре повертають нас до проблеми розуміння природи емпатії. В цьому контексті найактуальнішою видається теорія французького зоопсихолога Р.Шовена, який переконує, що емпатія є природженою властивістю людини, яку вона успадкувала в дуже послабленому вигляді від первісних пращурів або навіть від тварин [1].

Такий різнобарвний короткий огляд підходів, гіпотез проблем емпатії свідчить про особливий, подекуди особистісний інтерес до даного явища. У сучасній психології емпатія досліджується багатьма психологічними школами, напрямками, які, насамперед, вивчають проблеми взаємодії між людьми в різних сферах діяльності. Особливо актуально це питання звучить для професій соціономічного типу, бо розвинена емпатія – це ключовий фактор професійної успішності.

Список використаних джерел

1. Бреслав Г.М. Эмоциональные особенности формирования личности в детстве: Норма и отклонения. – М.: Педагогика, 1990. – 186 с.
2. Гаврилова Т. П. Понятие эмпатии в зарубежной психологии (Исторический обзор и современные проблемы) / Т. П. Гаврилова // Вопросы психологии. — 1975. — № 2. — С. 147–158.
3. Журавльова Л.П. Психологія емпатії: Монографія. -Житомир: Вид-во ЖДУ ім.Івана Франка, 2007. – 328с.

Шмелькова Анастасія

*студентка факультету соціології та управління,
Запорізький національний університет*

СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА ЖІНОК: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ВІТЧИЗНЯНОГО ТА ЗАКОРДОННОГО ДОСВІДУ

Упродовж XX століття здійснилося багато кардинальних змін в суспільстві. Змінилася також роль жінки – вона здобула більше свободи для реалізації себе в творчості, в професії, в науці. Сьогодні, здавалося б, жінка має всі права і свободи, як і чоловік, але ставлення до неї часто залишається традиційним.

На жаль, на даний момент роль жінки у сучасному суспільстві дещо спотворена. Передумови до цього були створені багатьма поколіннями попередніх століть, коли жінку вважали особою нижчого рівня, без права голосу та без права самореалізації. Її головна роль зводилася до народження дітей та ведення домогосподарства. Такий собі інструмент для появи спадкоємців роду. Якщо жінка намагалася проявити себе в якійсь інший